

Pregled politika cjeloživotnog učenja u Bosni i Hercegovini u okviru Torinskog procesa

Tematski prijedlog: Pregled politika cjeloživotnog učenja u Bosni i Hercegovini

Will Bartlett, Vesna Puratić, Amir Sarajlić

3,500 riječi (isključujući reference)

Sadržaj

1	POZADINSKE INFORMACIJE.....	2
2	SUSTAVI OBRAZOVANJA, TRŽIŠTE RADA I CJELOŽIVOTNO UČENJE U BOSNI I HERCEGOVINI.....	4
3	UČENJE UTEMELJENO NA RADU ZA MLADE U FORMALNOM OBRAZOVANJU I OBUČI, UKLJUČUJUĆI I MLADE MATURENTE I MATURENTICE	6
4	PROGRAMI STRUKOVNE OBUKE ZA ODRASLE	9
5	PROGRAM GARANCIJA ZA MLADE ZA BOSNU I HERCEGOVINU	10
6	SPOSOBNOST PRUŽATELJA OBRAZOVNIH USLUGA U BOSNI I HERCEGOVINI ZA ISPUNJENJE OBVEZA U OKVIRU GARANCIJE ZA MLADE.....	11
7	SAŽETAK: KLJUČNE TEME KOJE PROIZILAZE IZ PREGLEDA LITERATURE.....	12
8	TABELA SADRŽAJA PREGLEDA POLITIKA ZA BOSNU I HERCEGOVINU U OKVIRU TORINSKOG PROCESA ZA 2023.....	13

1 Pozadinske informacije

Europska fondacija za obuke (ETF) je pokrenula novi ciklus Torinskog procesa za Bosnu i Hercegovinu (BiH) za period 2022.-2024. Prva faza se fokusira na praćenje učinka strukovnog obrazovanja i obuke po pitanju pružanja prilika za cjeloživotno učenje. Druga ima za cilj pregled politika obrazovanja i obuke iz perspektive cjeloživotnog učenja, uz fokus na politikama učenja utemeljenog na radu kao glavne teme, te Garancije za mlade kao dopunske teme.¹ U okviru predloženog Pregleda politika će se identificirati oblasti politika koje su relevantne za tumačenje rezultata praćenja Europske fondacije za obuke (ETF) i poboljšanje učinka sustava cjeloživotnog učenja u Bosni i Hercegovini. To će obuhvatiti i politike učenja utemeljenog na radu za mlade i odrasle u svim okruženjima u kojima uče u Republici Srpskoj, županijama Federacije Bosne i Hercegovine i Distrikta Brčko (kao što je stažiranje, naukovanje, obuka na radu, prekvalificiranje). To će također obuhvatiti Garanciju za mlade koja predviđa da mladi do 30 godina imaju pristup kvalitetnim ponudama kontinuiranog obrazovanja, naukovanja ili stažiranja u roku od četiri mjeseca nakon što su se prijavili kao nezaposleni ili završili sa formalnim obrazovanjem. Ovaj pregled će se baviti analizom i procjenom politika koje se odnose na učenje utemeljeno na radu i Garanciju za mlade u cilju donošenja zaključaka o dva ključna pitanja:

Tekstualni okvir 1-1: Ključna pitanja za Pregled politika

(i)	Kakva je situacija po pitanju prilika za učenje utemeljeno na radu u Bosni i Hercegovini za mlade koji pohađaju formalno obrazovanje i obuku, uključujući mlade maturante i maturantice, odrasle koji su dio radne snage, i što se može poboljšati?
(ii)	Koliko je mreža pružatelja obrazovnih usluga u Bosni i Hercegovini sposobna da ispunjava obveze prema mladima koji nisu zaposleni niti pohađaju obrazovanje ili obuku u okviru Garancije za mlade i što se može poboljšati?

Ovaj tematski prijedlog je prvi korak Pregleda politika. Prilikom izrade ovog tematskog prijedloga smo izvršili pregled ključne literature iz proteklih pet godina koja je relevantna za ova dva pitanja. Na temelju ovog pregleda smo identificirali ključne teme za Pregled politika vezan za dostupnost i kvalitet učenja utemeljenog na radu i kontinuirane izazove za razvoj aktivnosti učenja utemeljenog na radu u Bosni i Hercegovini. Konačno, izradili smo strukturu Pregleda politika koji će biti dostavljen na kraju projekta.

Odgovorne obrazovne vlasti su se obvezale na provedbu Zaključaka iz Rige koji su sadržani u dokumentu "Poboljšanje kvalitete i relevantnosti strukovnog obrazovanja i obuke u Bosni i Hercegovini u svjetlu zaključaka iz Rige za period 2020. – 2030." (Radna grupa, 2021.). On služi kao okvir za prilagođavanje politika i standarda obrazovnih vlasti u inicijalnom strukovnom obrazovanju i obući (IVET) i kontinuiranom strukovnom obrazovanju i obući (CVET) na putu Bosne i Hercegovine ka članstvu u Europskoj uniji. Preporuke Vijeća EU vezane za strukovno obrazovanje i obuku u cilju postizanja održive konkurentnosti, društvene pravednosti i otpornosti su postavile cilj za države članice EU da "60% maturanata i maturantica koji su nedavno završili strukovno obrazovanje i obuku imaju koristi od izloženosti učenju utemeljenom na radu tokom svog strukovnog obrazovanja i obuke" (Vijeće EU, 2020.). Bosna i Hercegovina kao zemlja kandidat od decembra 2022. će nastojati postići ovaj cilj tijekom slijedećih godina. U okviru svog angažmana u oblasti cjeloživotnog učenja, Europska unija je i obrazovanje odraslih definirala kao ključni element programa učenja utemeljenog na radu. Međutim, prilike za obrazovanje odraslih su u Bosni i Hercegovini rjeđe u odnosu na druge zemlje iz regije

¹ Učenje utemeljeno na radu se odnosi na oblik obrazovanja i obuke kod kojeg učenici i učenice stiču vještine i znanje na osnovu praktičnog iskustva u okruženju radnog mjesta. To uključuje kombinaciju podučavanja u školi i praktične nastave na radnom mjestu i obuhvata kako inicijalno strukovno obrazovanje i obuku za mlade, tako i prekvalifikaciju i dodatnu kvalifikaciju koja se nudi odraslim osobama u potrazi za zaposlenjem. Učenje utemeljeno na radu je ključna komponenta Garancije za mlade. U tom kontekstu učenje utemeljeno na radu ima za cilj da pruži mladim ljudima praktično iskustvo i vještine koje su ključne za ulazak na tržište rada.

(OECD, 2021.). Pregled politika će stoga također sadržavati pregled trenutne situacije vezane za obrazovanje odraslih i preporuke za poboljšanja.

Pored intervjua sa ključnim interesnim stranama, Pregled politika će u obzir uzeti i ključne dokumente, poput dokumenta Radne grupe (2021.) navedene iznad, "Europski okvir za kvalitetu i učinkovito naukovanje" (Europska komisija, 2018.), "Okvir kvalitete za stažiranje" (Vijeće EU, 2014.), Analitički okvir za učenje utemeljeno na radu Europske fondacije za obuke (ETF, bez datuma), Deklaracija iz Osnabrücka (2020.), Ojačana garancija za mlade (Europska komisija, 2020.), "Studija o zapošljavanju mladih na Zapadnom Balkanu" (RCC, 2021.), kao i strateške dokumente i izvješća Republike Srpske, županija i Distrikta Brčko vezane za strukovno obrazovanje i obuku i cjeloživotno učenje, zakone i podzakonske akte u oblasti strukovnog obrazovanja i obuke i obrazovanja odraslih, te izvješća o analizama i predviđanjima vezanim za ekonomske reforme i tržište rada.

Pregled politika će obuhvatiti slijedeće tematske oblasti:

1. Sustavi obrazovanja, tržište rada i cjeloživotno učenje u Bosni i Hercegovini
2. Učenje utemeljeno na radu za mlade u formalnom obrazovanju i obuci, uključujući mlade maturante i maturantice
3. Programi strukovne obuke za odrasle
4. Okvir politike Garancije za mlade u Bosni i Hercegovini
5. Sposobnost pružatelja obrazovnih usluga u Bosni i Hercegovini za ispunjenje obveza u okviru Garancije za mlade
6. Zaključci i preporuke

2 Sustavi obrazovanja, tržište rada i cjeloživotno učenje u Bosni i Hercegovini

Obrazovni sustav u Bosni i Hercegovini je u skladu sa ustavnim sklopom Bosne i Hercegovine kao zemlje koja se sastoji od dva entiteta i Distrikta Brčko Bosne i Hercegovine. Nadležnost za obrazovanje ima Republika Srpska, deset županija Federacije Bosne i Hercegovine i Distrikt Brčko. Većina učenika i učenica koja pohađa srednje obrazovanje u Bosni i Hercegovini je upisana u četverogodišnje tehničke škole ili trogodišnje strukovne škole. Strukovno obrazovanje i obuka predstavlja poveznicu između obrazovanja i tržišta rada i treba ispunjavati uvjete kako učenika i učenica tako i poslodavaca. Učenje utemeljeno na radu kao dio sustava strukovnog obrazovanja i obuke u Bosni i Hercegovini je nedovoljno razvijeno. Literatura nije potpuno jasna po pitanju definicija različitih oblika učenja utemeljenog na radu, koje se pominje kao stažiranje (Ademi, 2018.), naukovanje (Branković, 2022.) ili dualno obrazovanje (Kovačević i drugi, 2021.), a obuhvata slična pitanja, dok se pripravništvo pominje u malom broju slučajeva.²

Iako složenost sustava predstavlja izazov, Bosna i Hercegovina je pokazala da je moguće provoditi reforme u oblasti učenja utemeljenog na radu i cjeloživotnog učenja. Ipak, sustavi učenja utemeljenog na radu u Bosni i Hercegovini se suočavaju sa kontinuiranim izazovima, a kreatori politika traže rješenja kako bi se osigurali da njihovi sustavi pružaju visokokvalitetno obrazovanje i ispunjavaju potrebe zahtjevnog tržišta rada. Međutim, ministarstvima obrazovanja nedostaju kapaciteti za provedbu učenja utemeljenog na radu i usmjeravanje procesa reforme, što dovodi do slabe angažiranosti i potpore drugih ministarstava i drugih interesnih strana (gospodarskih komora, škola, poduzeća). Apsorpcijski kapacitet interesnih strana je često ograničen zbog njihovog angažmana u okviru donatorskih projekata. Nadalje, Izvješće o praćenju u okviru Torinskog procesa je pokazalo da je profesionalni kapacitet osoblja na upravljačkim pozicijama ispod međunarodnog prosjeka (ETF, 2023.: Slika 6).

Javni izdaci za obrazovanje ne osiguravaju dovoljne investicije u infrastrukturu škola, posebno u manjim županijama u Federaciji Bosne i Hercegovine, a razlike između škola su sve primjetnije. Određene kvalitetne škole nastavljaju poboljšavati i koristiti razvojne prilike, dok drugima nedostaje dovoljna oprema za pružanje praktične nastave u okviru škole. Nedostatak ažurnih statističkih podataka, uključujući i podatke o financiranju, ograničava informacije o dostupnosti učenja utemeljenog na radu, što opet sprečava reforme politika utemeljene na dokazima u cilju poboljšanja kvalitete.

Izazovi vezani za tržište rada i dalje su prisutni, uključujući i visoku stopu nezaposlenosti mladih i emigraciju kvalificirane radne snage. Nedostatak kvalificirane radne snage stoga predstavlja značajnu prepreku za poduzeća. Maturanti i maturantice srednjih škola čine većinu među nezaposlenim stanovništvom. Anketa radne snage iz 2022. pokazuje da, iako je 57% osoba koje pripadaju radno sposobnom stanovništvu završilo srednju školu (uključujući strukovne škole), najveći udio nezaposlenih osoba (70%) je bio iz grupe sa ovom obrazovnom razinom.³ Učinkovitije učenje utemeljeno na radu je potrebno kako bi se reagiralo na ovaj loš učinak.

Bliska koordinacija između vlasti, udruženja poslodavaca i sindikata kroz socijalni dijalog je ključna za uspjeh određenih sveobuhvatnijih oblika učenja utemeljenog na radu poput naukovanja. Međutim, tripartitna vijeća uspostavljena u Bosni i Hercegovini nisu aktivno učestvovala u izradi propisa o uvjetima rada za učenje utemeljeno na radu i prava i obveze poduzeća i učenika i učenica. U većini županija i Distriktu Brčko zaštita na radu nije regulirana. Socijalni partneri bi mogli igrati aktivniju

² Jasna diskusija o razlikama između različitih oblika učenja utemeljenog na radu je sadržana u Poulsen i Eberhardt (2016)., a njegovu primjenu na BiH objašnjava Schmid (2018.).

³ Registrirani broj nezaposlenih osoba u Bosni i Hercegovini je u martu 2023. iznosio 352.890, uključujući 205.179 žena. Ono što je pozitivno je da se stopa nezaposlenosti smanjila za 5,1% tokom godine. Izvor: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, socijalni statistički podaci.

ulogu u izdavanju licenci za mentore i mentorice u poduzećima, odabiru poduzeća, davanju smjernica za poduzeća, kao i praćenju i evaluaciji.

Tekstualni okvir 2-1 Ključne teme i kontinuirani izazovi vezani za sustav strukovnog obrazovanja i obuke i tržište rada: pitanja za dalje istraživanje

1. Koji su postojeći oblici učenja utemeljenog na radu u Bosni i Hercegovini? Kako ih je moguće poboljšati?
2. Koje su glavne razlike kod pružanja učenja utemeljenog na radu u različitim županijama u Federaciji Bosne i Hercegovine?
3. Koji su ključni izazovi pri izradi i provedbi reformi politika u učenju utemeljenom na radu?
4. Na koji način socijalni partneri mogu postati u većoj mjeri uključeni u politike i praksu vezanu za učenje utemeljeno na radu?
5. Statistički podaci o dostupnosti i financiranju učenja utemeljenog na radu su ograničeni, što sprečava reforme politika utemeljene na dokazima u cilju poboljšanja kvalitete učenja utemeljenog na radu. Kako se to može poboljšati?

3 Učenje utemeljeno na radu za mlade u formalnom obrazovanju i obuci, uključujući i mlade maturante i maturantice

Učenje utemeljeno na radu podrazumijeva podučavanje praktičnim vještinama u radnom okruženju. Ukoliko je pravilno organizirano, može povećati znanje, vještine i kompetencije učenika i učenica, zadovoljiti potrebe poslodavaca i olakšati prelazak sa obrazovanja na tržište rada. Ipak, poslodavci i dalje navode značajan nedostatak odgovarajućih vještina. Na primjer, studija praćenja maturanata i maturantica strukovnih škola iz 2018. godine je pokazala da je samo polovina (51%) zaposlenih maturanata i maturantica strukovnih škola bila zaposlena na pozicijama koje su odgovarale njihovom obrazovanju (GIZ, 2018.).

Prioriteti za učenje utemeljeno na radu u Bosni i Hercegovini su navedeni u dokumentu *"Poboljšanje kvalitete i relevantnosti strukovnog obrazovanja i obuke u Bosni i Hercegovini u svjetlu zaključaka iz Rige za period 2020. – 2030."* (Radna grupa, 2021.). U ovom dokumentu se navodi da su Republika Srpska, županije u Federaciji Bosne i Hercegovine i Distrikt Brčko spremni promovirati učenje utemeljeno na radu u skladu sa potrebama učenika i učenica i poduzeća, povećati uključenost socijalnih partnera u planiranju i upravljanju, modernizirati nastavni plan i program zajedno sa socijalnim partnerima, poboljšati ugovore i financijske doprinose i osigurati akreditaciju poduzeća. Dokument daje pregled različitih oblika učenja utemeljenog na radu u Bosni i Hercegovini, uključujući i akcijske planove za njihovu provedbu. Najčešće prisutan oblik učenja utemeljenog na radu ili "praktične nastave"⁴ se odvija u školama, pri čemu učenici i učenice provode jedan do tri dana sedmično u poduzeću, a ostatak praktične i teoretske nastave u strukovnim školama. Dostupni su i drugi oblici, poput virtualnih poduzeća u školama i ferijalne prakse tokom ljetnog ili zimskog raspusta.

Oblasti za prioritarno djelovanje identificirane u dokumentu su (i) promoviranje učenja utemeljenog na radu i osiguravanje njegove privlačnosti za poduzeća i učenike i učenice, (ii) uključivanje socijalnih partnera u izradu politika učenja utemeljenog na radu (pri čemu su socijalni partneri definirani kao poslodavci i škole, bez pomena države ili sindikata), (iii) podrška provedbi učenja utemeljenog na radu (kako provoditi učenje utemeljeno na radu uz uključenost tripartitnih savjetodavnih vijeća, mentora i mentorica i gospodarskih komora, kao i kako definirati ishode učenja i metode procjene) (iv) osiguravanje financijskih sredstava za učenje utemeljeno na radu. Odjeljak 2 ovog dokumenta sadrži analizu izrade mehanizama osiguravanja kvalitete, Odjeljak 3 se fokusira na sustave kvalifikacija za strukovno obrazovanje i obuku, uz upućivanje na Europski kvalifikacijski okvir (EQF), Odjeljak 4 obuhvata ključne kompetencije u strukovnom obrazovanju i obuci, uz upućivanje na standarde EU, a Odjeljak 5 obuhvata kontinuirano profesionalno usavršavanje nastavnika i nastavnica, trenera i trenerica i mentora i mentorica u strukovnom obrazovanju i obuci.

Oblak učenja utemeljenog na radu poznat kao "dualno obrazovanje" se promovira zahvaljujući podršci donatora, ali još uvijek nije proveden u Bosni i Hercegovini. Dualno obrazovanje je regulirano Zakonom o srednjem obrazovanju u Republici Srpskoj, a eksperimentalna faza je otpočela za određena zanimanja u saradnji sa poduzećima i Gospodarskom komorom Republike Srpske. Dualno obrazovanje se temelji na ugovoru, slijedi puni ciklus učenja za registrirano zanimanje i vodi do priznatih kvalifikacija.

"Naukovanje" kao oblik učenja utemeljenog na radu još uvijek nije prepoznat u zakonima Bosne i Hercegovine. U prošlosti je u zemljama bivše Jugoslavije bio dio redovnog sustava strukovnog obrazovanja i obuke (Hadžiomerović, 2018.). Naukovanje se vezalo za specifična zanimanja, većinom za tradicionalne obrte, a profili strukovnog obrazovanja su podrazumijevali trogodišnje programe sa obaveznom praksom u malim obrtima ili industrijskim poduzećima. Obzirom na promoviranje

⁴ Kao što je navedeno u zakonodavstvu o srednjem obrazovanju.

naukovanja širom Europske unije i činjenicu da se Bosna i Hercegovina pridružila Europskom savezu za naukovanje, to je jedan od izazova koji obrazovne vlasti, poslodavci i socijalni partneri trebaju uzeti u obzir kao oblik učenja utemeljenog na radu u okviru budućeg planiranja politika strukovnog obrazovanja i obuke.

Za uspjeh dualnog obrazovanja i naukovanja je važno da obrazovne vlasti i poslodavci budu svjesni pozitivnih učinaka na mogućnost zapošljavanja. Poduzeća su potvrdila da je dualno obrazovanje učinkovito po pitanju prenošenja vještina potrebnih za zanimanja: učenici i učenice koji pohađaju dualno strukovno obrazovanje koje podrazumijeva naizmjenične teoretske časove u školama i praktičnu nastavu u poduzećima ostvaruju bolji učinak od učenika i učenica koji pohađaju strukovno obrazovanje i obuku koja se u potpunosti odvija u školi (npr. uz upotrebu školskih radionica za praktičnu nastavu), iako su određena poduzeća spremna da omoguće neophodna mjesta za praktičnu nastavu (Schmid & Gruber, 2018.). Pregled politika ima za cilj prikupiti mišljenja poslodavaca u vezi sa mogućnostima zapošljavanja maturanata i maturanata strukovnog obrazovanja i preprekama za praktičnu nastavu u poduzećima.

Na osnovu prethodnih izvješća, učešće poslodavaca u učenju utemeljenom na radu je ograničeno, obzirom da poduzeća ne dobivaju dovoljne informacije i žele bolje smjernice za provedbu dualnog obrazovanja, kao i više informacija o njihovim pravima i obvezama. Mala i srednja poduzeća se suočavaju sa poteškoćama pri pružanju sadržaja praktične nastave iz nastavnog plana i programa, osiguravanju zaštite na radu i pružanju financijskih naknada učenicima i učenicama. Kao drugo, poduzeća su umorna od neopipljivih rezultata i beskrajnih koncepata, obzirom da se većinom suočavaju sa troškovima, ali ne vide vrijednost trenutnih praksi po pitanju praktične nastave u poduzećima, uz mali broj izuzetaka. Povećan broj zahtjeva strukovnih škola za praktičnom nastavom u poduzećima dovodi do negativnog stava poduzeća koja pružaju ovaj vid praktične nastave, jer smatraju da ih se koristi kako bi se nadomjestilo neadekvatno podučavanje u školama.

Kvalitet učenja utemeljenog na radu je od ključnog značaja. Pitanja osiguravanja kvalitete su obuhvaćena u dvogodišnjim izvješćima o Torinskom procesu Europske fondacije za obuke (ETF), a u praksi kroz projekte Europske unije vezane za strukovno obrazovanje i obuku. Europska fondacija za obuke (ETF) je također izradila analizu kvalifikacija i nastavnih planova i programa u strukovnom obrazovanju i obuci, što će biti korisno za određivanje poboljšanja neophodnih za izradu novih kvalifikacija i nastavnih planova i programa utemeljenih na ishodima učenja i kriteriju da li zadovoljavaju potrebe tržišta rada. Status quo u primjeni polaznog kvalifikacijskog okvira sprečava primjenu brojnih mehanizama za osiguravanje kvalitete koji proizilaze iz toga.

Saradnja između mjesta učenja je još jedna oblast koja zahtijeva poboljšanja. Planiranje učenja utemeljenog na radu obično predstavlja zajedničku aktivnost školskih koordinatora i koordinatorica praktične nastave i mentora i mentorica iz poduzeća. U prošlosti su izrađeni priručnici za koordinate i koordinatorice praktične nastave, ali se iz perspektive poslodavaca čini da postoji nedostatak angažmana školskih koordinatora i koordinatorica na praktičnoj nastavi u poduzeću. Jedan od razloga za to bi mogao biti nedostatak ažurnog znanja o tehnologijama i procesima rada u poduzećima kod školskih koordinatora i koordinatorica.

Financiranje učenja utemeljenog na radu je definirano podzakonskim aktima svake administrativne jedinice, ali ne na ujednačen način. Pitanje financiranja je jedan od glavnih izazova i još uvijek nije riješen (Udruženje poslodavaca Republike Srpske (2023.)). U Europskoj uniji, učenici i učenice su u većoj mjeri zainteresirani za praktičnu nastavu u poduzećima kada su plaćeni za svoj rad. To bi trebalo motivirati donositelje odluka u Bosni i Hercegovini da omoguće plaćanje takvih naknada. Radna grupa (2021.) je predložila financiranje obrazovanja u školama od strane nadležnih organa, financiranje učenja utemeljenog na radu od strane uključenih poduzeća kroz plaćanje naknada učenicima i učenicama, te osiguravanje financijskih sredstava kroz opća sredstva koja bi se financirala doprinosima svih poduzeća. Pregled politika će se dodatno baviti financijskim mehanizmima za učenje utemeljeno na radu (npr.

troškovi prijevoza, hrane, standardi zaštite na radu, politike oporezivanja), uz davanje preporuka za poboljšanja.

Tekstualni okvir 3-1: Ključne teme i izazovi za učenje utemeljeno na radu u formalnom obrazovanju: pitanja za dalje istraživanje

1. Dualno obrazovanje: Koji poticaji postoje za poduzeća kako bi se uključila u ovaj proces?
2. Nedostaju inicijative za zakonodavni okvir i politike u cilju uspostavljanja programa naukovanja. Kako se to može prevazići?
3. Koji nedostaci postoje u pružanju učenja utemeljenog na radu u višem strukovnom obrazovanju koje nije dio tercijarnog obrazovanja?
4. Postoji status quo po pitanju provedbe mreže kvalifikacija. Koja druga sredstva mogu osigurati procjenu i osiguravanje kvalitete u okviru učenja utemeljenog na radu?
5. Da li novi nastavni planovi i programi zasnovani na ishodima učenja ispunjavaju potrebe tržišta rada?
6. Koji financijski aranžmani mogu poboljšati dostupnost i pristupačnost učenja utemeljenog na radu?

4 Programi strukovne obuke za odrasle

Vještine, kompetencije i kvalifikacije potrebne pojedincima se mijenjaju velikom brzinom, što od pojedinaca zahtijeva da posjeduju mješavinu prenosivih vještina, uključujući i kompetencije poput digitalnih i poduzetničkih vještina. Vještine je potrebno unapređivati tijekom radnog života pojedinca, te je cjeloživotno učenje nužnost. Obrazovne vlasti u Bosni i Hercegovini su regulirale oblast obrazovanja odraslih/cjeloživotnog učenja zakonima i pravilnicima. Iako je to u interesu poslodavaca i javnih zavoda zapošljavanja, Bosna i Hercegovina se suočava sa malim učešćem u cjeloživotnom učenju, a posebno u slučaju mladih koji nisu u sustavu obrazovanja, zaposlenja ili obuke, žena različite starosne dobi i dugoročno nezaposlenih osoba i mladih osoba koje su tek završile obrazovanje. Pregled politika će istraživati prilike za cjeloživotno učenje poput obuke na radu, prekvalifikacije, učenja utemeljenog na radu i naukovanja za ove grupe radnika i radnica. Također će se baviti politikom obuke i prekvalifikacije uposlenih na radu.

Priznavanje neformalnog i informalnog učenja je još uvijek kritično pitanje za sustave cjeloživotnog učenja u Bosni i Hercegovini i često predstavlja prepreku za pristup pojedinaca tržištu rada, bez obzira na znanje i kompetencije stečene kroz informalno učenje i druge vrste učenja (Pilav-Velić i drugi, 2019.). Pregled politika će stoga u obzir uzeti *Preporuke Vijeća EU o priznavanju neformalnog i informalnog učenja* (Vijeće EU, 2012.), koje nude osnovu za priznavanje učenja izvan formalnog okruženja i doprinose karijeri pojedinca i daljim izgledima za obrazovanje. Također će uključivati pregled nedavne *Rezolucije Vijeća EU o novom europskom programu za obrazovanje odraslih* (Vijeće EU, 2021.) koja naglašava povećanje angažmana odraslih u svim oblicima učenja.

Tekstualni okvir 4-1: Ključne teme i izazovi vezani za učenje utemeljeno na radu u obrazovanju odraslih: pitanja za dalje istraživanje

1. Kakav je obim i dostupnost programa obrazovanja odraslih koji su dio radne snage? Kako ih je moguće poboljšati?
2. Kakav je obim i dostupnost obuke na radu i stjecanja dodatnih vještina? Na koji način ih je moguće poboljšati?
3. Kakav je obim i dostupnost programa prekvalifikacije i sticanja novih vještina? Kako ih je moguće poboljšati?
4. Koji nedostaci postoje u okviru politike i upravljačkim strukturama obrazovanja odraslih?
5. Na koji način je moguće poboljšati osiguranje kvalitete za obrazovanje odraslih?
6. Koje financijske strukture postoje za obrazovanje odraslih? Na koji način ih je moguće poboljšati?

5 Program Garancija za mlade za Bosnu i Hercegovinu

Garanciju za mlade u državama članicama EU je pokrenula Europska komisija 2013. godine, a dodatno je ojačana 2020. kroz političko obvezivanje svih država članica EU da svim mladim ljudima do 30 godina starosti koji nisu u sustavu obrazovanja, zaposlenja ili obuke osiguraju kvalitetnu ponudu po pitanju zaposlenja, daljeg obrazovanja, naukovanja ili pripravničkog staža u roku od četiri mjeseca od završetka formalnog obrazovanja ili nezaposlenosti (Europska komisija, 2020.). Nju su usvojile brojne nove države članice EU iz Središnje i Istočne Europe (Neagu, 2022). Među državama bivše Jugoslavije, Garancija za mlade je provedena u Hrvatskoj i Sjevernoj Makedoniji. Ova iskustva će biti analizirana u svrhu dobivanja naučenih lekcija i preporuka za politike za Bosnu i Hercegovinu i bit će predstavljena u Pregledu politika.

Bosna i Hercegovina je nedavno podržala Garanciju za mlade i održani su uvodni sastanci sa predstavnicima Europske komisije, Međunarodne organizacije rada (ILO) i Europske fondacije za obuke (ETF). Uspostavljena je i radna grupa. Provedba Garancije za mlade će početi u okviru EU IPA III programiranja. Pregled politika će predstaviti modalitete provedbe Garancije za mlade i uloge učenja utemeljenog na radu, a posebno naukovanja i pripravničkog staža za poboljšanje prilika za osobe koje nisu u sustavu obrazovanja, zaposlenja ili obuke, kako bi bile obučene, dobile pristup tržištu rada i dalje razvijale svoje karijere.

Tekstualni okvir 5-1: Ključne teme koje se odnose na Garanciju za mlade u Bosni i Hercegovini i koje će biti uključene u Pregled politika

1. Opći okvir Garancije za mlade EU. Da li je primjenjiv u Bosni i Hercegovini?
2. Iskustva vezana za Garanciju za mlade u Hrvatskoj i Sjevernoj Makedoniji. Koje lekcije može naučiti Bosna i Hercegovina na osnovu istih?
3. Šta su glavni prijedlozi i problematike vezane za izradu Garancije za mlade u Bosni i Hercegovini?

6 Sposobnost pružatelja obrazovnih usluga u Bosni i Hercegovini za ispunjenje obveza u okviru Garancije za mlade

Ključno pitanje koje se postavlja u kontekstu Pregleda politika je "U kojoj mjeri je mreža pružatelja obrazovnih usluga u Bosni i Hercegovini sposobna da ispunjava obaveze prema mladima koji nisu u sustavu obrazovanja, zaposlenja ili obuke u okviru Garancije za mlade i šta se može poboljšati?". Ovaj odjeljak Pregleda politika će stoga sadržavati naše nalaze vezane za trenutnu situaciju vezanu za mrežu pružatelja obrazovnih usluga za Garanciju za mlade na osnovu pregleda pružatelja obrazovnih usluga u Bosni i Hercegovini i intervjuja sa relevantnim kreatorima politika i predstavnicima obrazovnog i poslovnog sektora.

Tekstualni okvir 6-1: Ključne teme koje se odnose na sposobnost pružatelja obrazovnih usluga i koje će biti obuhvaćene Pregledom politika

1. Mapiranje mreže pružatelja obrazovnih usluga
2. Kapacitet mreže: kako ju je moguće poboljšati?
3. Spremnost mreže pružatelja obrazovnih usluga za ispunjenje obveza u okviru Garancije za mlade: da li je adekvatna?

7 Sažetak: Ključne teme koje proizilaze iz pregleda literature

Na osnovu pregleda relevantnih izvješća koja su objavljena tijekom posljednjih pet godina, identificirali smo nekoliko ključnih tema koje se odnose na dostupnost i kvalitet učenja utemeljenog na radu i kontinuirane izazove koji postoje u kontekstu učenja utemeljenog na radu u Bosni i Hercegovini. Ove teme predstavljaju osnovu za potpitanja koja će se analizirati u okviru Pregleda politika i koje su navedena u tekstualnim okvirima 2-1 i 6-1 iznad.

8 Tabela sadržaja Pregleda politika za Bosnu i Hercegovinu u okviru Torinskog procesa za 2023.

Nacrt strukture Pregleda politika je dat u slijedećem sadržaju:

- 1 **KONTEKST: OBRAZOVNI SUSTAV, TRŽIŠTE RADA I CJELOŽIVOTNO UČENJE U BIH**
ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.
 - 1.1 OBRAZOVNI SUSTAV I RAZINA OBRAZOVANJA **ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.**
 - 1.2 ZAPOŠLJAVANJE, NEZAPOSLENOST I OSOBE KOJE NISU U SUSTAVU OBRAZOVANJA, ZAPOSLENJA ILI OBUKE PREMA OBRAZOVANJU, SPOLU I STAROSNOJ DOBI **ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.**
 - 1.3 IZAZOV POLITIKA CJELOŽIVOTNOG UČENJA KOJE SE TEMELJE NA RADU **ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.**
- 2 **UČENJE UTEMELJENO NA RADU ZA MLADE U FORMALNOM OBRAZOVANJU I OBUCI, UKLJUČUJUĆI MLADE MATURANTE I MATURANTICE****ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.**
 - 2.1 SITUACIJSKA ANALIZA UČENJA UTEMELJENOG NA RADU ZA UČENIKE I UČENICE STRUKOVNIH ŠKOLA I MLADE MATURANTE I MATURANTICE STRUKOVNIH ŠKOLA **ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.**
 - 2.2 OKVIR POLITIKA I UPRAVLJAČKE STRUKTURE **ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.**
 - 2.3 OSIGURAVANJE KVALITETE **ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.**
 - 2.4 FINANCIRANJE UČENJA UTEMELJENOG NA RADU U INICIJALNOM STRUKOVNOM OBRAZOVANJU I OBUCI **ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.**
- 3 **PROGRAMI STRUKOVNE OBUKE ZA ODRASLE (KONTINUIRANO STRUKOVNO OBRAZOVANJE I OBUKA)**.....**ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.**
 - 3.1 SITUACIJSKA ANALIZA OBRAZOVANJA ODRASLIH..... **ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.**
 - 3.2 OKVIR POLITIKA I UPRAVLJAČKE STRUKTURE ZA OBRAZOVANJE ODRASLIH **ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.**
 - 3.3 OSIGURAVANJE KVALITETE **ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.**
 - 3.4 FINANCIRANJE UČENJA UTEMELJENOG NA RADU ZA OBRAZOVANJE ODRASLIH I KONTINUIRANO STRUKOVNO OBRAZOVANJE I OBUKA..... **ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.**
- 4 **OKVIR POLITIKE GARANCIJA ZA MLADE U BIH****ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.**
 - 4.1 GARANCIJA ZA MLADE U EU I NA ZAPADNOM BALKANU **ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.**
 - 4.1.1 *Opći okvir za Garanciju za mlade* **Error! Bookmark not defined.**
 - 4.1.2 *Studija slučaja: Garancija za mlade u Hrvatskoj* **Error! Bookmark not defined.**
 - 4.1.3 *Studija slučaja: Garancija za mlade u Sjevernoj Makedoniji* **Error! Bookmark not defined.**
 - 4.2 IZRADA GARANCIJE ZA MLADE U BIH..... **ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.**
 - 4.2.1 *Mapiranje, informiranje, priprema i financiranje* **Error! Bookmark not defined.**
 - 4.2.2 *Ponude vezane za učenje utemeljeno na radu: pripravnički staž* **Error! Bookmark not defined.**
 - 4.2.3 *Ponude vezane za učenje utemeljeno na radu: naukovanje* **Error! Bookmark not defined.**
- 5 **SPOSOBNOST PRUŽATELJA OBRAZOVNIH USLUGA U BIH ZA ISPUNJENJE OBEVA U OKVIRU GARANCIJE ZA MLADE****ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.**
 - 5.1 MAPIRANJE MREŽE PRUŽATELJA OBRAZOVNIH USLUGA **ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.**
 - 5.2 KAPACITET MREŽE **ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.**
 - 5.3 OBEVE ZEMLJE U OKVIRU GARANCIJE ZA MLADE **ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.**
 - 5.4 SPOSOBNOST MREŽE PRUŽATELJA OBRAZOVNIH USLUGA ZA ISPUNJENJE OBEVA **ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.**
- 6 **ZAKLJUČCI I PREPORUKE ZA POLITIKE****ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.**

Reference: Prethodni pregledi učenja utemeljenog na radu u Bosni i Hercegovini tijekom zadnjih pet godina

Ademi, V. (2018). *Internship Programmes: Report on Bosnia and Herzegovina*. Sarajevo: Regional Cooperation Council.

Association of Employers of Republika Srpska (2023). *Analysis of Bylaws Related to Various Forms of Work-Based Learning in Republika Srpska (Cooperation Between Employers and VET Schools)*. Banja Luka: Association of Employers of Republika Srpska.

Branković, N. (2022). The apprenticeship system in Bosnia and Herzegovina: myth or reality? In: W. Bartlett & M. Uvalić (eds) *Towards Economic Inclusion in the Western Balkans* (pp. 173-206). Springer.

ETF (2020). *Bosnia and Herzegovina Education, Training and Employment Developments 2020*. Torino: European Training Foundation.

Eurydice. (2023). Adult education and training. In: *National Education Systems: Bosnia and Herzegovina*. Brussels: European Commission. <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/bosnia-and-herzegovina/overview>

GIZ (2018). *TVET Graduates in BiH: Tracer Study Report 2018*. Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH.

Hadziomerović, A. I. (2018). In search of identity: Adult education in Bosnia and Herzegovina between the socialist legacy and neoliberal tendencies. *Andragoška spoznanja*, 24(4), 37-52.

Kovačević, A., Sperl, L., Marković, N., Savic, M., & Madacki, S. (2021). *Dual education in Bosnia and Herzegovina: Survey on possibilities and perspectives of dual education in Bosnia and Herzegovina in attitudes of companies*. Sarajevo: WUS.

McBride, V. (2019). *Policies for Human Capital Development: Bosnia and Herzegovina*. European Training Foundation.

Neagu, G. (2022). *The Youth Guarantee in Eastern Europe. A Systematic Review*. Paper presented at the 1st International Conference on Evaluating Challenges in the Implementation of EU Cohesion Policy, Coimbra, 2022,

Pilav-Velić, A., Jahić, H., Okičić, J., & Kokorović-Jukan, M. (2019). The impact of formal and non-formal education on youth employability in Bosnia and Herzegovina. *Croatian Review of Economic, Business and Social Statistics*, 5(1), 55-66.

Schmid, K. (2018). *Manual for the Implementation of Various Formats of Work-Based Learning*. Swiss Agency for Development and Cooperation.

Schmid, K., & Gruber, B. (2018). *Work-Based Learning and Cooperation between Schools and Companies in Bosnia and Herzegovina*. Institute for VET Research and Development in Economy (IBW).

Working Group (2021). *Improvement of Quality and Relevance of Vocational Education and Training in Bosnia and Herzegovina in the Light of Riga Conclusions for the Period 2021–2030*. Sarajevo: Ministry of Civil Affairs. [www.mcp.gov.ba/departament for education/strategies](http://www.mcp.gov.ba/departament%20for%20education/strategies)

Relevantni dokumenti Europske unije, Europskog centra za razvoj strukovnog osposobljavanja (CEDEFOP), Europske fondacije za obuke (ETF) i ostalih institucija

Riga Declaration (2015). Declaration of Ministers of EU Member States and Candidate Countries Competent for Vocational Education and Training on Medium-Term VET Deliverables in the EU for the Period 2015-2020, Riga, Latvia, 2015.

Osnabrück Declaration (2020). Declaration on Vocational Education and Training as an Enabler of Recovery and Just Transitions to Digital and Green economies, Osnabrück, Germany, 2020.

Cedefop (2019). *Cedefop analytical framework for apprenticeships*. Thessaloniki: European Centre for the Development of Vocational Training. [analytical framework for apprenticeships](#)

Cedefop (2020). *The Importance of Being Vocational: Challenges and Opportunities for VET in the Next Decade*. Publications Office of the European Union. <https://doi.org/10.2801/009305>

Cedefop (2021). *The role of work-based learning in VET and tertiary education; Evidence from the 2016 EU labour force survey*. Cedefop Research Paper, 80.

Efendić, A. (2021). *How Migration, Human Capital and the Labour Market Interact in Bosnia and Herzegovina*. Torino: Torino: European Training Foundation.

ETF (2022). *Guidelines to a New Framework for Reviewing Policies and Monitoring System Performance*. Torino: European Training Foundation.

ETF (2022). *Torino Process 2022-2024: Towards Lifelong Learning*. Torino: European Training Foundation.

ETF (2022). *Torino Process Reviews of Policies for Lifelong Learning*. Torino: European Training Foundation.

ETF (2023). *Torino Process Monitoring Report 2023*. Torino: European Training Foundation.

ETF (n.d.) *Analytical Framework for Work-Based Learning*. Torino: European Training Foundation. [analytical framework for work-based learning](#)

European Commission (2018). *European Framework for Quality and Effective Apprenticeships*. European Commission (2018/C 153/01). [EUR-Lex - 32018H0502\(01\) - EN - EUR-Lex \(europa.eu\)](#)

European Commission (2020). *A Bridge to Jobs: Reinforcing the Youth Guarantee*. European Commission (COM(2020) 277 final). [EUR-Lex - 52020DC0277 - EN - EUR-Lex \(europa.eu\)](#)

European Council (2012). *The Validation of Non-Formal and Informal Learning* (2012/C 398/01). Official Journal of the European Union, 22.12.2012, C398/1. [EUR-Lex - 32012H1222\(01\) - EN - EUR-Lex \(europa.eu\)](#)

European Council (2014). *A Quality Framework for Traineeships*. Official Journal of the European Union, 27.3.2014, C88/1. [EUR-Lex - 32014H0327\(01\) - EN - EUR-Lex \(europa.eu\)](#)

European Council (2020). *Vocational Education and Training (VET) for Sustainable Competitiveness, Social Fairness and Resilience*. Official Journal of the European Union, 2.12.2020, C417/1 <https://www.cedefop.europa.eu/en/content/council-recommendation>

European Council (2021). *A New European Agenda for Adult Learning 2021-2030* (2021/C 504/02). Official Journal of the European Union, 14.12.2021 C504/9. [EUR-Lex - 32021G1214\(01\) - EN - EUR-Lex \(europa.eu\)](#)

Milovanovitch, M., Simic, N., Smak, M., & Bacher, T. (2022). *Policies for System Change and Lifelong Learning: A Torino Process Cross-Country Digest (2018-2021)*. European Training Foundation.

OECD (2018). Education and competencies in South East Europe. In OECD, *Competitiveness in South East Europe 2018*. Paris: OECD Publishing. <https://doi.org/doi:https://doi.org/10.1787/9789264298576-12-en>

OECD. (2021). Education policy. In OECD, *Competitiveness in South East Europe 2021*. Paris: OECD Publishing. <https://doi.org/doi:https://doi.org/10.1787/dcbc2ea9-en>

Poulsen, S. B., & Eberhardt, C. (2016). *Approaching apprenticeship systems from a European perspective*. Wissenschaftliche Diskussionspapiere.

RCC (2021). *Study on Youth Employment in the Western Balkans*. Sarajevo: Regional Cooperation Council.

Sweet, R. (2018). *Work-Based Learning: A Handbook for Policy Makers and Social Partners in ETF Partner Countries*. Torino: European Training Foundation.